

kiegészítést: Bittermann Ede életrajzi adatait. A 27. és 47. oldalon Novák Lászlóra (NOVÁK László, *A nyomdászat története V. 1801–1867*, Budapest, 1928, 74, 78.) támaszkodva azt írja, hogy „a német nevű első berényi nyomdász személyes adatai múltba vesztek” – ám Bittermann Károlynak az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött gyászjelentése (OSZK Kisnyomtatványtár, Gyászjelentések) szerint „elhunyát kesergik: özv. szül. Speizer Erzsébet, ugy gyermekei: **Ede** [és] neje szül. Kolonits Helen, Nándor (...), Anna (...), József, Sándor, Károl, Hermin, Andor és László”. A számtalan vót és unokát az érthetőség kedvéért kihagytam – az viszont egyértelmű a szomorú-jelentésből, hogy Ede igenis a fia (sőt, számos testvére közül éppen a legidősebb gyermeke) volt a dinasztia-alapító Bittermann Károlynak.

SIMON MELINDA

Mikes Kelemen válogatott bibliográfia.

Hopp Lajos anyaggyűjtésének felhasználásával összeállította Kun Zsuzsanna és Maczák Ibolya, MTA Irodalomtudományi Intézet – Líceum Kiadó, Budapest – Eger, 2011, 150 l.

Mikes Kelemen halálának 250. évfordulóját sokféle rendezvény és kiadvány tette emlékeztetéssé 2011-ben. Közéjük tartozik az író életrajzát, műveit és életművének hatástörténetét bemutató bibliográfia, Kun Zsuzsanna és Maczák Ibolya nagy gondossággal elkészített munkája, melynek alapjául egy kb. ötven évvel korábban, Hopp Lajos által összeállított, de befejezetlenül maradt bibliográfia szolgált. A kötet bevezetőjében Tüskés Gábor röviden összefoglalja a kézirat és a jelenlegi kiadvány kapcsolatát. A bibliográfia felhasználói számára fontos eligazítást tartalmazó bevezetésből megtudható, hogy Hopp Lajos eredetileg a Mikes-művek kritikai kiadásának időszakában, az 1960-as évek első felében gyűjtötte és állította össze – saját kutatásai „melléktermékeként” – ezt a törzsanyagot, amely hagyatékából két gépelt példányban az Illyés Archivumba került. Az összegyűjtött anyagban nem különülnek el az adatok, így a személyi bibliográfia, az analitikus bibliográfia és az adattár tulajdonságai együttesen

jellemzik a kéziratot. Hopp Lajos számára ezek munkaanyagok voltak eredetileg, amelyek egy részét a kritikai kiadás jegyzeteibe, más részét egyéb, Mikessel foglalkozó tanulmányaiba építette bele. Indokoltnak látszott viszont ezt az értékes, de torzóban maradt gyűjteményt kiegészíteni és megjelentetni, mert a Mikes-kutatások további folyamatában fontos támpontot jelent. De egyúttal a tiszteletadás és a folytonosság megőrzésének gesztusa is kifejeződik benne Hopp Lajos kutatói munkásságával kapcsolatban: az újabb idők legjelentősebb Mikes-kutatója és a fiatalabb nemzedék kézfogásaként is számon tarthatjuk ezt a kötetet.

A két és fél lapnyi Bevezető után a kötetben a Rövidítések és Bibliográfiák jegyzéke található, ezt követi a tulajdonképpeni bibliográfia, amely az alábbi csoportosításban kerül az olvasó elé:

I. Művek: kéziratok, kiadások – ezen belül kritikai, válogatott, önállóan megjelent művek, szemelvényes kiadások, fordítások, művek hanghordozókon, digitális kiadások számbavétele.

II. Szakirodalom: kézikönyv- és tankönyvrészletek, lexikon-cikkek, monográfiák, szakdolgozatok és doktori értekezések, tanulmánykötetek, tanulmányok, közlemények, cikkek.

III. Hatás- és kultusztörténet: irodalom, képzőművészet, zene, film, Mikes nevét viselő szervezetek, intézmények, emlékhelyek és emlékbizottságok, megemlékezések, kiállítások, Mikes nevét viselő díjak.

A kötethez névmutató is tartozik, mely az ilyen típusú kiadványokban különösen fontos szerepet tölt be. A bibliográfiáról elmondható, hogy jól tagolt, áttekinthető, az egyes csoportokon belül az időrend érvényesül. A cím és a tartalomjegyzék kétnyelvű: magyar és német. Megjegyezzük, hogy ha már németül olvasó felhasználókra gondoltak a kiadók ezzel a megoldással, érdemes lett volna a rövid előszót is lefordítani németre, mert e nélkül – pusztán a tartalomjegyzék címszavai alapján – nem sok információhoz jut az, aki nem érti a magyar szöveget.

Az előszóból az is kiderül, hogy a Hopp Lajos kéziratához képest újabb címfelvételek 85-90%-a autopszia alapján történt. Felmerül a kérdés, hogy a II. szerkezeti részben felsorolt szakdolgozatok esetében ez mennyire érvényesült. A címfelvételek között ugyanis három olyan

dolgozat szerepel, amelyeknek azonos a címe és azonos intézményben készültek nyolc éven belül, mint pl.: 368. Kocsis Ágnes, *Játék és fikció Mikes Kelemen Törökországi leveleiben*, Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola, 1995, 50 f.; 369. Ancsa-Molnár Beáta, *Játék és fikció Mikes Kelemen Törökországi leveleiben*, Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola, 1998, 47 f. A harmadik dolgozat csak részben egyezik ezekkel, de a cím elárulja, hogy nyilvánvalóan „leszármazási kapcsolat” van köztük: 374. Gurbán Anna, *Játék és fikció Mikes Kelemen fiktív leveleiben*, Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola, 2003, 73. f. A dolgozatok készítésének idején még nem volt kötelező az eredetiség-vizsgálat, így csak utólag gondolkodik el a bibliográfia olvasója a Mikes iránti érdeklődés eme sajtós, nem éppen „eredeti” megnyilvánulásán. Érdekes lett volna megtudni azt is, hogy a bibliográfiába fölvetett szakdolgozatok mennyire teljes anyaggyűjtésen alapulnak: hat intézményhez köthető diplomamunkák szerepelnek, mint a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem, az ELTE Bölcsészettudományi Kar, az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola budapesti Tanárképző Kihelyezet Tagozata (1983 előtt), az egri Eszterházy Károly Főiskola, továbbá a nyíregyházi és szombathelyi főiskolák. Nincs adat arról, hogy Szegeden, Debrecenben vagy Pécsen készültek-e Mikesről szakdolgozatok, továbbá a 2003-ban megszüntetett ELTE TFK Irodalomtudományi tanszékén készült szakdolgozatok is az ELTE BTK-hoz vannak besorolva, s tudunk olyanokról is, amelyek nem kerültek be az összeállítók látóterébe. Mindezek a kérdések nem vonják kétségbe a bibliográfia jelentőségét, inkább csak szempontok az esetleges további bővítéshez. A cikkek, tanulmányok, monográfiák gazdag tematikáját áttekintve az is szembetűnik, hogy milyen széles művelődéstörténeti spektrumban válik elemzés tárgyává Mikes személye és munkássága (nyelvészet, irodalomtörténet, történelemtudomány, összehasonlító irodalom, kapcsolattörténet, folklór). A hatás- és kultusz-történethez tartozó bibliográfiai tételek pedig még ennél is színesebb képet mutatnak: valójában Mikes „életét” a magyar kultúra különböző szintjein és rétegeiben, egészen napjainkig. Összességében elmondható, hogy ez a kötet önmagában is

értékes dokumentum, Mikes életművének, az iránta megnyilvánuló érdeklődésnek – legyen az tisztán tudományos, népszerűsítő vagy oktatási jellegű – tükrét láthatja benne az olvasó.

DUKKON ÁGNES

Mikes Kelemen: Törökországi levelek. Az autográf kézirat hasonmás kiadása. Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet – Linceum Kiadó, Budapest – Eger, 2011. 223+1 I, Függelék külön füzetben: Hopp Lajos és Tüskés Gábor tanulmánya.

Mikes Kelemen fiktív leveleinek hasonmás kiadása Tüskés Gábor gondozásában látott napvilágot 2011-ben, a Mikes-emlékév alkalmából. Az ötszáz példányban megjelent kötet az Egri Főegyházmegyei Könyvtár Ms. 1084. sz. kézirata alapján készült, s külön füzetben két tanulmány tartozik hozzá. Az egyik Hopp Lajos 1995-ben megjelent tanulmányának részlete, melyben a *Törökországi levelek* kéziratának nyelvi jellemzőit írja le (*A Törökországi Levelek első kiadása = Magyar Könyvszemle*, 111[1995], 38–50), a másik Tüskés Gábor írása, melyben a kézirat „vándorlásának” egyik szakaszát tárja föl (Hogyan jutott a *Törökországi levelek* kézirata Toldy Ferentől Bartakovics Bélához Egerbe?).

A hasonmás kiadás lehetővé teszi, hogy az autográf kézirat ebben a formában nagyobb szakmai nyilvánosság elé kerüljön, technikai értelemben megkönnyíti a további kutatásokat azzal, hogy közvetlenül a forrásra (ill. annak hasonmására) lehet ily módon támaszkodni. A *Törökországi levelek* Mikes által készített tisztázata egyetlen példányban maradt fenn, tehát azok közé az irodalmi emlékeink közé tartozik, amelyeknek a megőrzése – de egyúttal a hozzáférés lehetőségének a megteremtése – különösen fontos feladat.

A vaskos kötet címlapja is figyelmet érdemel: érdekes montázs, melyen egy 19. századi Mikes-portrét (Haske Ferenc és Pollák Zsigmond illusztrációja a *Vasárnapi Újság* 1879. július 6-i számából) látunk egy 1743-ban kiadott Európa-térképpel egybekomponálva. A Pontus Euxinusból kiemelkedő mellkép éles, határozott kontúrja,